

Основна форма навчання української мови

Кучеренко І. А.

Вступ

Динамічні зміни в сучасному суспільстві, реформування системи освіти, впровадження концепції «Нова українська школа» зумовлює модернізацію усталених і появу нових організаційних форм навчання. Основною формою організації процесу навчання української мови нині в Україні є урок – головна ланка класно-урочної системи, що живе, розвивається і вдосконалюється, але у своїй основі залишається класичною і незмінною.

Урок – це високоефективна організаційна форма навчання; складна діалектична система, що передбачає єдність форми і змісту; цілісне багатокomпонентне явище, що функціонує як самостійна навчальна одиниця; визначений часовий навчальний проміжок, що має цільовизначену мету, якій підпорядковані всі його структурні елементи; навчальна лабораторія суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу – учителя й учнів. Урок має невичерпні резерви, потужні дидактико-виховні й розвивально-творчі можливості, висвітлені у триєдиній меті уроку – навчальній, розвивальній і виховній. Урок є віддзеркаленням новітніх досягнень науки, найбільш поширеною формою навчання в загальноосвітній школі, інструментом навчання, виховання й розвитку здобувача освіти. Сучасний урок української мови, що за своєю метою, цілями і змістом відповідає чинним вимогам держави, суспільства, теорії і практики навчання, покликаний розвивати мовну особистість кожного учня, його комунікативну компетентність. Урок рідної мови як основна форма навчання передбачає полілогічну продуктивну взаємодію вчителя й учнів, що перебувають у суб'єкт-суб'єктних стосунках; ефективний результат для учня, оскільки у процесі учіння він отримує необхідні знання, розвиває вміння, вдосконалює навички, набуває досвіду.

Нині виявляється тенденція відходу від традиційного уроку як класичної форми навчального заняття, зростає питома вага інноваційних форм організації

навчання української мови. Сучасний світ – це цифрове суспільство, дистанційна комунікація, планетарна інтеграція, миттєвий обмін інформацією. Освіта змінюється, модернізується, набуває нових форм організації і реалізації навчального процесу – очного, дистанційного, змішаного, синхронного, асинхронного та ін.

У системі освіти з 2020 року набув активного поширення дистанційний урок. Дистанційний урок української мови – це нова реальність. Учитель на дистанційному уроці є модератором змісту навчання й організатором процесу онлайн взаємодії. Дистанційний урок потребує використання мережевих платформ для проведення його у визначений час, завантаження, зберігання й обмін інформацією. Завдяки цим платформам учитель реалізує дистанційний урок, створює віртуальні класи, завантажує навчальний матеріал, надає завдання, проводить опитування, виставляє оцінки, здійснює зворотній зв'язок, використовує інші віртуальні ресурси, може робити відеозапис та ін. Учні на дистанційному уроці можуть після виконання завдання відправляти свою роботу для перевірки на визначену платформу, сервер, електронну пошту, месенджер; завжди звертатися до навчального матеріалу, опрацьовувати інформацію; за умови відсутності на уроці самостійно вивчати навчальний матеріал, переглядати відеозапис тощо. Дистанційний урок української мови може бути реалізований у глобальному і локальному просторі комп'ютерних мереж. Глобальний урок представлений у вільному доступі – телеканали, радіо, канал «You Tube», платформа «Дія» та ін. Локальний урок здійснюється з певним учнівським колективом у чітко визначений час і реалізовується за допомогою Moodle, Classroom, Google Meet, Zoom, Class Flow, Microsoft Teams тощо. Дистанційний урок надає можливість забезпечувати навально-виховний процес за будь-яких умов; об'єднувати багатьох учнів, котрі віддалені один від одного простором; упроваджувати інформаційно-комунікаційні технології; організовувати міжособистісну взаємодію; диференціювати й індивідуалізувати навчання тощо. Нині питання дистанційного уроку української мови актуальне і потребує наукового дослідження.

Типологія уроків української мови – актуальне питання, адже класифікація уроків – категорія змінна, залежна від змісту і завдань мовної освіти, потребує вдосконалення. Кожні 15–20 років учені переглядають класифікацію уроків, систематизують, модернізують і пропонують нові їх типи. Вважаємо, що основна класифікаційна ознака уроків української мови – дидактична (навчальна) мета, що безпосередньо відображає поетапність процесу пізнання нового і тому прямо пропорційно пов'язана з визначенням їх основних типів. Як відомо, процес пізнання нового має поетапний характер: сприйняття, осмислення, запам'ятовування й усвідомлених знань; формування на основі засвоєних знань відповідних умінь і навичок; перевірку рівня засвоєння знань, вироблення вмінь і навичок; повторення вивченого; практичне використання набутих знань, умінь і навичок. Усе це дозволяє осучаснити класифікацію уроків рідної (української) мови, узагальнюючи наукові типології вчених, модернізувати класичну типологію і розробити новітню класифікацію уроків української мови.

Уроки української мови в основній школі поділяємо на:

- традиційні, що мають класичну структуру та відповідають прийняти стандартам;
- нетрадиційні, що мають невстановлену, гнучку, нетривіальну будову, своєрідно спроектовані структурні етапи й оригінальний інноваційний лінгводидактичний інструментарій.

Серед традиційних уроків за дидактичною (навчальною) метою виділяємо аспектні уроки й уроки розвитку комунікативних умінь.

Аспектні уроки української мови

Аспектний урок – це навчальне заняття, що спрямовано на розвиток мовної компетентності учнів, засвоєння різних аспектів мовної системи, опанування мовних одиниць усіх рівнів мови і формування мовних й частковомовленнєвих умінь та навичок.

Класифікація аспектних уроків побудована за різними ознаками, а якщо класифікаційна ознака одна, то простежується неоднакова кількість типів уроків, тому загальновизнаної типології не існує. О. Біляєв справедливо

зазначає, що головна мета аспектних уроків – «на основі засвоєння теоретичних відомостей з мови сформувані і розвинути в учнів мовні, або первинні, уміння та навички, а саме: орфоепічні, лексичні, словотвірні, правописні – орфографічні¹». Аспектні уроки української мови спрямовано на розвиток мовної компетентності, формування мовних знань, умінь, навичок й досвіду їх застосування у комунікативній практиці. Мета аспектних уроків – вивчення всіх аспектів української мови (тому і назва цих уроків – аспектні), а головне завдання – формування мовної компетентності у взаємозв'язку з іншими складниками комунікативної компетентності.

Одним із перших у лінгводидактиці класифікацію аспектних уроків української мови розробив С. Чавдаров. Відповідно до навчальної мети, вчений виділив типи уроків, що мають чітке завдання і варіативну внутрішню структуру: уроки опанування нових знань, уроки закріплення вивченого, уроки аналізу учнівських робіт, уроки перевірки знань учнів². У подальшому практика навчання української мови в школі засвідчила потребу покращити означену типологію уроків рідної мови, які ставали більш різноманітними.

Класифікація уроків української мови О. Біляєва є традиційною, але такою, що вдосконалювалася. О. Біляєв поділяє аспектні уроки на такі типи: вивчення нового матеріалу; формування вмінь і навичок; проведення контрольної роботи; аналізу контрольної роботи; узагальнення вивченого; повторення¹. Кожен тип складається з чітко визначених структурних етапів, які можна комбінувати. Нам імпонує думка вченого про те, що «такі складові елементи уроків, як перевірка, закріплення, повторення постійно схрещуються, входять у певних пропорціях в уроки різних типів. ... Майже на всіх уроках здійснюється в тій чи іншій формі перевірка якості знань учнів»³. О. Біляєв стверджує, що «чистих» уроків не буває, а визначати тип уроку потрібно з урахуванням того, яким є цей урок переважно – уроком вивчення, закріплення і т. п. Класифікація О. Біляєва відповідає етапам навчання й дидактичним цілям,

¹ Біляєв О. Лінгводидактика української мови : навч.-метод. посібник. Київ. 2005. С. 28

² Методика викладання української мови в середній школі [за ред. С.Чавдарова і В.Масальського]. Київ. 1962. 371 с.

³ Біляєв М., Мельничайко В., Пентилюк М. та ін. Методика вивчення української мови в школі. Київ. 1987. С. 80.

і тому визнана більшістю вчених, легко сприймається вчителями-словесниками й найбільш поширена в лінгводидактиці й у шкільній практиці.

К. Плиско класифікує уроки української мови за метою організації навчання і розглядає типи уроків як цілісну систему, склад якої визначає з урахуванням її основи і меж. На думку К. Плиско, основою системи уроків «служать етапи пізнання змісту, а межами – цілі навчання і ланки засвоєння інформації»¹. Учена створює модель системи типів уроків, яка дає нові знання про їх типи і місце в системі, установлює зв'язки між ними і з зовнішнім середовищем, визначає основні складники й графічно зображує. К. Плиско виділяє типи аспектних уроків мови: уроки вивчення інформації, уроки закріплення інформації (в тому числі і повторення), уроки застосування інформації. У межах кожного типу, за переконанням методистки, співіснують методичні варіанти уроків, які передбачають формування (1-й тип), зміцнення (2-й тип), удосконалення (3-й тип) знань, умінь та навичок і мають власну дидактичну мету. К. Плиско класифікує уроки за метою їх організації, а методичні варіанти – за дидактичною метою. Учена-лінгводидакт загалом виділяє три типи уроків і дев'ять методичних їх варіантів, цілком справедливо акцентує увагу на тому, що на всіх уроках української мови має місце робота з розвитку літературного мовлення. У моделі-системі, що включає типи уроків і їх методичні варіанти, вчена уроки розвитку зв'язного мовлення вважає методичним варіантом уроків застосування інформації, що є не зовсім правомірним.

С. Караман, розробляючи систему уроків української мови на основі етапів пізнання та з урахуванням ланок засвоєння інформації, виділяє їх типи: формування знань; зміцнення знань, умінь і навичок; удосконалення знань, умінь та навичок. Уроки передбачають навчальну роботу як з мовною інформацією, так і з мовленнєвою. С. Караман стверджує, що «на всіх типах уроків має місце робота з розвитком літературного мовлення, в тому числі зв'язного. Значить, робота з розвитку мовлення правомірно включається у

¹ Плиско К. Принципи, методи і форми навчання української мови (теоретичний аспект) : навч. посіб. Харків. 1995. С. 206.

вказані типи уроків»¹. Безперечно, робота з розвитку мовлення – обов'язковий елемент кожного уроку мови, однак нам важко погодитися з тим, що окремо уроки розвитку мовлення не існують.

М. Пентилюк пропонує модернізовану класифікацію уроків української мови і виділяє такі типи аспектних уроків: 1) урок засвоєння знань (формування мовної і мовленнєвознавчої компетентності); 2) урок формування знань, умінь і навичок (формування мовної і мовленнєвої компетентності); 3) урок повторення, узагальнення і систематизації знань, умінь і навичок (формування мовленнєвої компетентності); 4) уроки розвитку комунікативних умінь і навичок (формування комунікативної компетентності); 5) уроки контролю знань, умінь і навичок (перевірки володіння всіма видами мовленнєвої діяльності)². Класифікація М. Пентилюк найбільше відповідає вимогам часу, але потребує також внесення певних коректив.

Визначаємо основні типи аспектних уроків української мови, враховуючи стратегічні підходи до навчання мови, відхід від «ЗУНівського» підходу і перехід до компетентнісного навчання, покликаного формувати комунікативну компетентність учня, передусім мовленнєву й мовну в поєднанні з соціокультурною та діяльнісною компетентностями. З урахуванням вимог сучасної мовної освіти і здобутків лінгводидактики, визначаємо типи аспектних уроків української мови:

1. Уроки засвоєння знань.
2. Уроки формування умінь та навичок.
3. Уроки практичного застосування знань, умінь та навичок.
4. Уроки контролю.
5. Уроки повторення, узагальнення і систематизації.
6. Уроки аналізу й корекції навчальних досягнень.

1. Уроки засвоєння нових знань.

¹ Караман С. Методика навчання української мови в гімназії. Київ. 2000. С. 82.

² Методика викладання української мови в середніх освітніх закладах / [за ред. М. Пентилюк]. Київ. 2009. С. 85.

Мета – вивчення й осмислене усвідомлення нового теоретичного матеріалу (мовного або мовленнєвого поняття чи явища), первинне вироблення вмінь їх застосування.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, актуалізація опорних знань, умінь та навичок, цілевизначення, засвоєння нових знань, формування первинних умінь, рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

2. Уроки формування умінь і навичок.

Мета – глибоке осмислення і закріплення знань, формування на основі засвоєних знань відповідних мовних і частковомовленнєвих умінь та навичок, їх застосування в мовленнєвій діяльності.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, перевірка домашнього завдання, цілевизначення, осмислення й закріплення опорних знань та вмінь, формування умінь і навичок, рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

3. Уроки вироблення досвіду застосування знань, умінь і навичок.

Мета – вироблення самостійного досвіду практично застосовувати комплекс знань, умінь і навичок з метою їх використання в різних мовленнєвих ситуаціях.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, перевірка домашнього завдання, актуалізація опорних знань і вмінь, цілевизначення, вироблення досвіду використання знань, умінь та навичок, практичне застосування знань, умінь і навичок, рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

4. Уроки повторення, узагальнення і систематизації.

Мета – узагальнення комплексу знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування, систематизація власної комунікативної компетентності.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, перевірка домашнього завдання, цілевизначення, повторення, узагальнення і систематизація комплексу знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування; рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

5. Уроки контролю.

Мета – визначення рівня сформованості компетентності – знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування; корекція з метою підвищення індивідуальної компетентності учня.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, цілевизначення, перевірка знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування; рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

6. Уроки аналізу і корекції навчальних досягнень.

Мета – визначити рівень сформованої компетентності та якість навчальних досягнень, проаналізувати результати контрольних зрізів, рефлексійно зіставити наперед визначені очікувані результати з досягнутими, виявити й усунути допущені помилки й недоліки.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, цілевизначення, загальна оцінка виконаної роботи (позитивна та негативна), рефлексія, корекція, робота над усуненням помилок і недоліків (фронтальна й індивідуальна), пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

Такі моделі аспектних уроків української мови, розроблені з урахуванням концепт-ідей сучасної мовної освіти і відповідно до орієнтирів чинних державних документів, вважаємо найбільш прийнятними у теорії і практиці навчання української мови на початку XXI ст. Безперечно, представлені моделі можуть змінюватися, але їх основні структурні компоненти, що визначають стратегічну навчальну мету уроку української мови, є сталим центром, стрижнем уроку (наприклад, для уроку засвоєння нових знань – це етап пояснення нового матеріалу і свідоме його розуміння й осмислення учнями). Всі інші етапи уроку можуть утворювати різні комбінації і варіації. Представлена класифікація аспектних уроків української мови включає типи уроків відповідно до стратегічного завдання мовної освіти – формування комунікативної компетентності учня й інтегрує в конкретному типі уроку традиційні та сучасні структурні елементи навчального заняття з метою створення модернізованої педагогічної методики й удосконаленої технології, що загалом створять систему ефективного навчання рідної мови. Описані типи

аспектних уроків української мови є основними, найбільш продуктивними і розповсюдженими уроками з необхідними й оптимальними структурними компонентами, хоча можуть мати інші варіанти. У реальній практиці шкільного навчання української мови різноманітність навчальних занять ширша й глибша в плані зовнішньої та внутрішньої макроструктури й організації кожного структурного компонента.

Уроки розвитку комунікативних умінь

Питання класифікації уроків, на яких здійснюється розвиток мовленнєвої і комунікативної компетентності, визначення їх змісту, структури, технології проведення з урахуванням змін у змісті сучасної мовної освіти в Україні потребує систематизації. Уроки розвитку комунікативних умінь (РКУ) відображають цілеспрямований системний процес формування учня-мовця з високим рівнем комунікативної компетентності. Уроки розвитку комунікативних умінь в теорії і практиці мали попередню стрижневу основу – уроки розвитку зв'язного мовлення.

Уроки розвитку зв'язного мовлення найбільше спрямовані на практичне застосування мовної теорії в мовленнєвій діяльності учнів. У лінгводидактиці вчені дають різні трактування цього терміна. Уроки розвитку зв'язного мовлення – це «уроки, які проводяться з метою формування і розвитку в учнів комунікативних (мовленнєвих) умінь і навичок» (О. Біляєв)¹; «уроки формування мовленнєво-комунікативної компетенції, теоретичною основою яких є мовленнєвознавчі поняття, практичною – види мовленнєвої діяльності, спрямовані на формування комунікативної компетенції» (М. Пентилюк)². Такі уроки покликані навчити учнів вдало здійснювати мовленнєву діяльність у процесі спілкування, сприймати і створювати тексти різних стилів, типів та жанрів мовлення. Уроки розвитку мовлення сприяють розвитку мовленнєвих та комунікативних умінь, необхідних для продуктивної і репродуктивної мовленнєвої діяльності; дають можливість більш повно показати взаємозв'язок мовних одиниць і процесу їх реалізації; вдосконалюють процес осмисленого

¹ Біляєв О. Лінгводидактика української мови : навч.-метод. посібник. Київ. 2005. С. 28.

² Пентилюк М., Онукевич Т. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навч. посіб. Київ. 2006. С. 49.

розвитку діалогічного / монологічного, усного / писемного спілкування; активізують розвиток комунікативної компетентності учнів.

У лінгводидактиці простежується неоднозначний підхід учених до класифікації уроків розвитку мовлення. Причини цих розбіжностей зумовлені складністю означених уроків і відсутністю єдиної класифікаційної ознаки для групування їх за типами. Найбільш правомірною, на нашу думку, є головна ознака уроку – його дидактична (навчальна) мета, що визначає, до чого повинен прагнути вчитель-словесник. Спроби виділити типологію уроків розвитку зв'язного мовлення прослідковуються в методиках навчання української мови і методичних посібниках із середини ХХ ст.

О. Петровська виділяє урок навчального письмового переказу й аналізу письмового переказу¹. Л. Рожило, підтверджуючи поширення у шкільній практиці уроків розвитку зв'язного мовлення, визначає їх типи: уроки творчих робіт малих жанрів (усний переказ, написання автобіографії, розгорнутого протоколу, нарису, вільного або творчого диктанту), уроки великих за обсягом переказів і творів (навчальних і контрольних), уроки аналізу творчих робіт².

О. Біляєв уперше окремо виділив уроки розвитку зв'язного мовлення й запропонував їх класифікацію відповідно до виду творчої роботи та мети її проведення. Вчений виділяє такі різновиди уроків розвитку зв'язного мовлення: уроки виконання «малих жанрів» творчих робіт (усний переказ, складання автобіографії, розгорнутого протоколу, розповідь про почуте або побачене, опис предмета, написання нарису, вільного або творчого диктанту); уроки проведення великих за обсягом переказів і творів (навчальних і контрольних); уроки підготовки до контрольного переказу; урок підготовки до контрольного твору. О. Біляєв наполягає на використанні спарених уроків для формування творчих умінь будувати власні висловлювання і визначає їх структуру: урок навчального переказу, урок контрольного переказу, урок аналізу контрольного переказу, урок навчального твору, урок підготовки до контрольного твору, урок

¹ Петровська О. Основні типи уроків з української мови в 5–7 класах. Київ. 1959. С. 37.

² Методика вивчення української мови в школі / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін. Київ. 1987. С. 78.

контрольного твору¹. Визначені О. Біляєвим типи уроків розвитку зв'язного мовлення визнані традиційними і займають чільне місце в сучасній практиці навчання української мови, але не охоплюють усіх видів сучасної навчальної мовленнєвої діяльності, відповідно до вимог чинної програми для основної школи, тому, на нашу думку, зазначена класифікація потребує подальшої розробки і доповнення вченими.

М. Стельмахович серед уроків зв'язного мовлення виділяє такі типи: урок навчального переказу (твору), урок контрольного переказу (твору), урок аналізу переказу (твору), урок підготовки до контрольного твору. Спираючись на докладній характеристиці структурних елементів кожного типу, вчений дає практичні поради у їх проведенні і наголошує, що у шкільній практиці можлива зміна та різноманітне поєднання структурних частин уроку залежно від навчально-виховної мети та цілі. Доцільність структури уроку розвитку зв'язного усного мовлення, на думку методиста, визначається його змістом, метою, рівнем мовної підготовки учнів².

Г. Шелехова вважає уроки розвитку зв'язного мовлення одними з найскладніших уроків, оскільки вони містять чималу кількість різнотипних завдань, спрямованих на інтелектуальний та мовленнєвий розвиток учнів, збагачення їхнього емоційного та духовного світу. В основу класифікації цих уроків учена бере основну мету навчального заняття і виділяє основні типи: формування нових понять, формування комунікативних умінь, удосконалення усних й письмових висловлювань, контролю. Г. Шелехова переконана, що «для методично правильної організації навчання зв'язного мовлення важливе значення має не тільки зміст спеціальних уроків, а і їх чітке планування, дотримання послідовності, повторюваності, наступності та перспективності під час розробки системи творчих робіт, визначення можливих зв'язків між уроками розвитку зв'язного мовлення і матеріалом з мови, що паралельно визначається, часом і місцем для формування в учнів комунікативних умінь у процесі вивчення основ науки про мову, врахування тих знань, умінь і навичок,

¹ Біляєв О. Лінгводидактика української мови : навч.-метод. посібник. Київ. 2005. С. 32–33.

² Стельмахович М. Розвиток усного мовлення на уроках української мови в 4–8 класах. Київ. 1976. С. 133.

які одержали учні в початкових класах, та ін.»¹. Означена класифікація певною мірою відображає комунікативну спрямованість мовної освіти, хоча може бути вдосконалена, адже уроки розвитку зв'язного мовлення охоплюють всі види мовленнєвої діяльності учнів.

М. Пентилюк виділяє такі типи уроків розвитку зв'язного мовлення: аудіювання; сприймання усної інформації; читання; сприймання писемної інформації; опрацювання ділових паперів, газетних публікацій; робота над усним діловим і публічним мовленням. Учена зазначає, що «уроки аудіювання й читання можна об'єднати в одну групу – уроки сприймання усної і писемної інформації. Щодо уроків складання діалогів, то він тяжіє до уроків творчих робіт (творів), однак має свою специфіку за формами й технологією проведення, бо процес будувати діалоги (полілоги) спирається на роботу в парах та групах і потребує особливої організації. Окрему групу становлять уроки опрацювання ділових паперів, а також роботи над діловим мовленням загалом і ознайомлення з газетними жанрами²». Структура означених уроків української мови залежить від змісту та функційного призначення і відзначається різноманітністю, варіативністю й гнучкістю. Уроки аудіювання і читання, зазначає М. Пентилюк, можуть мати таку структуру: вступне слово вчителя, актуалізація опорних знань, ознайомлення з технологією аудіювання (читання), аудіювання (читання) тексту, робота з тестами, підсумки уроку, домашнє завдання.

Освітні процеси нині спрямовані на розвиток мовної особистості, здатної ефективно спілкуватися і досягати поставлених комунікативних цілей. Саме тому вивчення української мови покликано розвинути вміння вільно виражати думку та почуття в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі) і в різних сферах спілкування (особистісній, публічній, освітній тощо), а відтак виробити в учнів комунікативну компетентність. Комунікативне спрямування мовної освіти XXI ст. зумовлює дослідження проблеми змісту, класифікації, структури і технології уроків розвитку

¹ Шелехова Г. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі: автореф. ... канд. пед. наук : зі спец. 13.00.02. Київ, 1996. С. 20–21.

² Пентилюк М. Сучасні підходи до типології уроків. *Дивослово*. 2008. № 6. С. 5.

комунікативних умінь, цілі яких відображають основне завдання вивчення української мови у школі – сформувати комунікативну компетентність учня-мовця, котрий правильно, доречно, вільно виражає власні думки, застосовує різноманітні мовні засоби у комунікації.

Урок розвитку комунікативних умінь – це навчальне заняття, що передбачає формування, розвиток й удосконалення комунікативної, мовленнєвої, дискурсивної компетентності учнів, спрямоване на засвоєння комунікативної та мовленнєвої теорії і вироблення практики комунікативної та мовленнєвої діяльності у процесі вербальної комунікації.

Уроки РКУ спрямовані на формування вмінь спілкуватися, комунікувати, а саме: сприймати, осмислювати, аналізувати, відтворювати чужі тексти; створювати, вдосконалювати та редагувати власні тексти, реалізовувати всі види мовленнєвої діяльності. Уроки РКУ – це практична лабораторія, в якій під час реалізації навчальних комунікативних ситуацій учні поряд із засвоєнням усіх рівнів системи мови навчаються нормативно грамотно, доречно застосовувати теоретичні знання щодо лінгвістичних одиниць у мовленнєвій практиці. Зміст уроків РКУ спрямовано на:

- засвоєння відомостей про мовлення, опанування теорії комунікативної лінгвістики, лінгвістики тексту, стилістики та культури мовлення;
- розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письма);
- формування комунікативних і мовленнєвих умінь.

Уроки РКУ здійснюються на текстовій основі, лише за такої умови учні будуть засвоювати мовні засоби на функційно-стилістичній основі, що є особливо ефективним для розвитку умінь створювати власні висловлювання. Т. Донченко вважає, що вивчення мови на текстовій основі дає «змогу показати мовні одиниці в системі з іншими в живому мовленні, поєднати вивчення мовних одиниць з розв'язанням комунікативних завдань, посилити мотиваційне забезпечення навчального процесу, розвивати в учнів чуття слова; викликати і

зберегти бажання говорити і писати рідною мовою¹». Тексточентричність сприяє реалізації комунікативної спрямованості уроку і передбачає вивчення рідної мови на основі культурно зразкових й естетично цінних текстів, що мають типологічні характеристики певних жанрів мовлення², культури українського народу, формул мовленнєвого етикету й ідіом, що мають колосальні комунікативні можливості і в яких заковано значну кількість правил спілкування, вивіреніх тисячолітнім досвідом предків.

Учитель-словесник, готуючись до уроку РКУ, має методично правильно здійснити цілевизначення, чітко бачити перспективу кінцевого результату навчання, сформулювати комплексну мету уроку і покрокові цілі, відповідно до яких визначати структурні етапи, проєктувати й упроваджувати ефективні методи, прийоми та засоби, спрямовані на розвиток комунікативної компетентності учнів. Структура кожного уроку РКУ підпорядкована всій системі уроків РКУ з логічними переходами від опрацювання нового через повторення вивченого до його закріплення і підготовки до засвоєння майбутнього змісту навчання. За такої умови уроки РКУ будуть відображати системність навчання в умовах міжособистісного навчально-пізнавального дискурсу і формувати комунікативну компетентність учня. Уроки РКУ не повинні зводитися тільки до аналізу та відтворення чужих текстів, а мають бути місцем творення власних текстів, дискурсів, що розвивають в учнів мислення і мовлення, перетворюють малоцікаве нудне повторення одного й того самого змісту на цікаве навчальне спілкування, під час якого учні мотивовано, з інтересом висловлюють власні думки, обговорюють, беруть активну участь у комунікації, виступають перед аудиторією, дискутують, ведуть бесіди, критикують чи доповнюють співрозмовників тощо. Усе це сприяє формуванню в учнів комунікативних умінь, які будуть реалізовані у майбутній життєвій комунікативній діяльності.

Зміст уроків розвитку комунікативних умінь складають теоретичні відомості про мовленнєві та комунікативні поняття і практична мовленнєво-

¹ Донченко Т. Структура уроку української мови (Проблема структури уроку вимагає переосмислення). *Українська мова і література в школі*. 2004. № 3. С. 37.

² Донченко Т. Уроки мови мають стати уроками словесності. *Дивослово*. 1995. № 4.

комунікативна діяльність, спрямована на сприймання, створення і вираження монологічного, діалогічного, полілогічного мовлення в усній чи писемній формі відповідно до ситуації і сфери спілкування. Зміст навчальної мовленнєвої діяльності на уроці РКУ передбачає сприймання чужого мовлення, відтворення готового тексту, створення власних висловлювань.

Вважаємо, що тип уроків розвитку комунікативних умінь потрібно пов'язувати з тим видом мовленнєвої діяльності, формування якої безпосередньо здійснюється. На основі дидактичної мети і виду мовленнєвої діяльності виділяємо типи уроків розвитку комунікативних умінь:

- ✓ уроки сприймання чужого мовлення (аудіювання / читання);
- ✓ уроки відтворення готового тексту (переказ);
- ✓ уроки створення власних висловлювань (говоріння / письмо).

Для кожного типу уроку розвитку комунікативних умінь є мета, структурні етапи і різні види практичної навчально-мовленнєвої роботи.

Уроки сприймання чужого мовлення.

Уроки аудіювання.

Мета – розуміти й осмислювати звукові тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення, прогнозувати загальний характер змісту на основі теми, основної думки.

Структурні етапи: організація класу, мотивація, цільовизначення, виразне читання тексту, розуміння й осмислення тексту, перевірка розуміння тексту (змісту, мовного оформлення, композиційної структури), рефлексія, підсумки уроку, пояснення домашнього завдання.

Види: уроки аудіювання ознайомлювального / вивчального / докладного; глобального / детального / критичного.

Уроки читання.

Мета – розуміти й осмислювати графічні тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення, виділяти головне й деталі, оцінювати з погляду змісту й мовного оформлення.

Структурні етапи: організація класу, мотивація, цільовизначення, самостійне читання тексту, індивідуальна робота з текстом, перевірка

сприйняття тексту (змісту, мовного оформлення, композиційної структури), рефлексія, підсумки уроки, пояснення домашнього завдання.

Види: уроки читання вголос / мовчки; ознайомлювального / вивчального / переглядового; докладного / вибіркового.

Уроки відтворення готового тексту.

Мета – переказувати усно й письмово готові тексти, розуміти, осмислювати, точно відтворювати змістову інформацію і на основі почутого або прочитаного створювати власний текст

Структурні етапи: організація класу, мотивація, цілевизначення, виразне читання тексту, робота з текстом (змістом, мовним оформленням, композиційною структурою), повторне читання, підготовка чорнового варіанта, редагування тексту; створення чистового варіанта, рефлексія, підсумки уроку.

Види: урок переказу навчального / контрольного; усного / письмового; докладного / стислового; повного / вибіркового / з додатковим завданням; розповіді / опису / роздуму; різних стилів мовлення.

Уроки створення власних висловлювань.

Уроки говоріння.

Мета – складати діалоги (полілоги), досягаючи комунікативної мети і дотримуючись правил мовленнєвого етикету, відповідно до ситуації і сфери спілкування.

Структурні етапи: організація класу, мотивація, цілевизначення, моделювання мовленнєвої ситуації, ознайомлення із зразком усного висловлювання, підготовка, написання і редагування власного висловлювання; реалізація тексту, рефлексія, підсумки уроку, повідомлення домашнього завдання.

Види: урок усного висловлювання навчального / контрольного; діалогічного / полілогічного; бесіди / розповіді / дискусії.

Уроки письма

Мета – створювати монологічні твори різних стилів, типів і жанрів мовлення, добираючи змістову інформацію, правильні мовні засоби, композиційну структуру відповідно до ситуації спілкування

Структурні етапи: організація класу, мотивація, цілевизначення, моделювання мовленнєвої ситуації, ознайомлення із зразковим текстом, колективна підготовка твору, індивідуальне написання і редагування власного висловлювання (змісту, мовного оформлення, композиційної структури), рефлексія, підсумки уроку, повідомлення домашнього завдання.

Види: урок письмового твору навчального / контрольного; на лінгвістичні теми / на основі власного досвіду; на основі почутого / прочитаного / побаченого; за картиною / серією малюнків / кінофільмом; за опорними словами / з додатковим завданням; розповіді / опису / роздуму; різних стилів мовлення.

Уроки розвитку комунікативних умінь повинні займати чільне місце у процесі вивчення української мови, адже практично забезпечують формування комунікативної компетентності, розвиток мовленнєвої діяльності учня-мовця, майбутнього громадянина України з високим рівнем комунікативної компетентності і національної гідності.

Нетрадиційні уроки української мови

Сучасний учитель має забезпечити розвиток учня-мовця, збагачувати інтелект, задовольнити естетичні потреби, розширювати знання про навколишній світ, історію, культуру, суспільство, морально-етичні засади суспільного життя тощо. Прагнення активізувати й урізноманітнити навчальний процес на уроці з метою досягнення високої ефективності процесу навчання спонукав учителів-практиків до модернізації традиційних уроків української мови і до пошуку нових їх форм. Як показує досвід творчих учителів, урок в сучасній школі все більше набуває ознак нетрадиційності.

Нетрадиційний урок – це навчальне заняття, що має нестандартну гнучку будову, своєрідно спроектовані структурні етапи, нетиповий зміст, неординарний лінгводидактичний інструментарій (форми, методи, прийоми, засоби навчання).

Нетрадиційний урок має нестандартну структуру, креативний зміст, нестереотипне проєктування, організацію й проведення. І. Хом'як вважає, що нетрадиційні уроки «відзначаються новизною й оригінальністю їх змісту і

захоплюючим способом проведення¹», мають своєрідні особливості організації. Т. Гусак зазначає, що нестандартний урок – це «той, який не викладається (повністю або частково) у межах виробленого дидактичного часу, на якому вчитель не дотримується чітких етапів навчального процесу, методів, традиційних видів робіт²». Головна особливість такого навчального заняття, на думку Е. Печерської, у викладанні певного матеріалу у формі, пов'язаній з численними асоціаціями, різними емоціями, що допомагає створити позитивну мотивацію навчальної діяльності³.

Сутність нетрадиційного уроку полягає в особливій структурі змісту та форми, яка б викликала насамперед інтерес і сприяла продуктивному навчанню. Істотні ознаки нетрадиційного уроку: гнучка структура, широка варіативність структурних етапів; зміна традиційних функцій учителя й учня; активне застосування колективної і групової форми роботи; максимальна реалізація міжпредметних зв'язків. Підготовка нестандартного уроку специфічна, вимагає ретельного розроблення й особливого моделювання навчально-пізнавальних дій. Такі уроки здійснюються переважно в колективній або груповій формі організації навчальної роботи й реалізуються у колективній творчій діяльності за алгоритмом: формулювання мети, постановка навчального завдання, колективні чи групові пізнавальні дії, підсумки уроку.

На основі змісту, способу й форми уроку нетрадиційні уроки української мови поділяємо на типи:

- 1) інтегрований урок;
- 2) урок довільної структури і змістової спрямованості.

Кожен тип нетрадиційного уроку української мови має свою специфіку, структуру, особливості підготовки і проведення, лінгводидактичний інструментарій тощо.

Інтегрований урок – це нетрадиційне навчальне заняття, що в однаковій мірі поєднує дидактичні цілі, змістовий матеріал кількох предметів відповідно

¹ Хом'як І. Проблема типології уроків мови. *Теоретична і дидактична філологія*. Випуск 12. 2012. С. 126.

² Гусак Т. Нестандартні уроки: формування відповідного ставлення школярів до учіння. *Рідна школа*. 2006. № 9. С. 49.

³ Печерська Е. Уроки різні та незвичайні. *Рідна школа*. 2009. № 4. С. 62– 65.

до спільної теми, навчального матеріалу; реалізовує ефектні продуктивні методи, прийоми і засоби навчання.

Інтегровані уроки серед нетрадиційних форм мовного навчання займають чільне місце і є найбільш поширеними. М. Пентилюк вважає, що інтегрований урок – це урок, на якому «вивчають складні питання, що є предметом розгляду кількох навчальних дисциплін, наприклад, мови й літератури; мови й історії; мови, літератури й образотворчого мистецтва; меншою мірою – мови й математики, мови й географії. Часто інтегрованими бувають уроки розвитку зв'язного мовлення, зокрема твір-опис за картиною, під час якого з'ясовуються відомості про художника, малярська технологія (образотворче мистецтво) і реалізуються» вимоги чинної програми з мови¹». О. Савченко трактує інтегровані уроки як такі, що поєднують блоки знань з різних предметів, підпорядковані одній темі². Т. Донченко пропонує називати уроки, що інтегрують два або три предмети (мову і літературу, історію тощо), уроками словесності, які дають змогу «глибше пізнати слово, а через слово пізнати й самий дух народу, його неповторні національні риси³». Уроки словесності, на думку вченої, спрямовані на формування знань законів української мови, її національної специфіки, історії і культури народу, літератури, мистецтва, рис національного характеру, особливостей бачення картини світу.

Структура інтегрованого уроку, яка залежить від особливостей навчального матеріалу, що інтегрується, сформульованої мети, цілей і завдань, може бути різною; визначається змістом навчання, особливостями діяльності вчителя та учня. Визначити структуру нетрадиційного уроку досить важко, адже їх різноплановість унеможливорює уніфікацію їхньої будови. Найоптимальніша структура інтегрованого уроку: організація класу; мотивація; актуалізація опорних знань, умінь і навичок; цілевизначення; вивчення нового матеріалу; застосування навчальної інформації; виконання пізнавальних і творчих завдань, спрямованих на сприймання художніх творів і створення

¹ Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник. / [за ред. М. І. Пентилюк]. Київ. 2003. С. 61.

² Савченко О. Дидактика початкової школи : підручник. Київ. 1999. 368 с.

³ Донченко Т. Уроки мови мають стати уроками словесності. *Дивослово*. 1995. № 4. С. 36.

власних текстів; формування компетентностей; оцінювання; рефлексія; домашнє завдання; підведення підсумків.

Інтегровані уроки ставлять за мету поєднати споріднений матеріал кількох навчальних предметів, характеризуються високою інформативністю, фундаментальністю, різноплановістю. Учні, що вивчають певне поняття різноаспектно у межах не однієї, а кількох наук, підвищують і поглиблюють рівень власних знань. Такі уроки дають змогу вчителю разом з учнями опрацювати значний за обсягом навчальний матеріал, досягти міжпредметних узагальнень, уникнути дублювання у вивченні, досягти цілісності навчання.

Різновидом інтегрованого уроку української мови є бінарний (від лат. *binary* – подвійний) урок.

Бінарний урок – це урок, які проєктують і проводять кілька вчителів, об'єднуючи за змістом в одному часовому просторі вивчення двох предметів (мову і математику, мову й географію та ін.).

Бінарний урок – це навчальні заняття, на якому «матеріал теми уроку подається блоками з різних предметів. Такий нестандартний урок готують учителі-предметники, кожен із яких проводить етап (блок) уроку відповідно до того предмета, який викладає¹». Технологія й організація бінарних уроків – складна і кропітка праця, що потребує співпраці вчителів-предметників; їхньої злагодженої педагогічної діяльності, що відображає сучасні тенденції до інтеграції і педагогіку співробітництва у системі «учитель – учень – учитель»; наявності спільної для кількох предметів мети тощо.

Підготовка інтегрованих уроків довготривала і складна, вимагає ретельної тривалої креативної роботи вчителя. Основні кроки проєктування нетрадиційних уроків такі:

1. Аналіз програм і календарного планування з визначених предметів.
2. Порівняння матеріалу предметів для виділення тем, близьких за змістом, метою, для визначення їх спільності задля одночасного опрацювання.

¹ Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник / [за наук. ред. М. С. Вашуленка]. Київ. 2012. С. 26.

3. Формулювання теми (часто інтегрована тема дещо відрізняється від визначення, пропонованого програмами різних предметів).

4. Визначення дидактичних цілей, мети та цільових завдань уроку.

5. Вибір ефективних методів і прийомів навчальної діяльності учнів відповідно до поставленої мети та з урахуванням їхніх психолого-вікових особливостей, рівня підготовки; добір дидактичного матеріалу; обрання і розробка сучасних засобів навчання.

6. Обмірковування і побудова структури уроку з активним упровадженням пізнавальної, розвивальної, самостійної роботи учнів.

7. Чітке дозування часу (доцільно використовувати спарені уроки не частіше одного разу на два тижні);

8. Ефективне проведення уроку з обов'язковою реалізацією триєдиної мети, що поєднує вивчення навчальних предметів.

Урок довільної структури і змістової спрямованості – це нетрадиційне навчальне заняття, що має неординарну структуру, відображає креативний зміст та побудований на програмовому навчальному матеріалі. Основні види цих уроків – це урок-семінар, урок-конференція, урок-дослідження, урок-лекція, урок-залік, урок-гру.

Урок-семінар – форма навчального заняття, що передбачає попередню самостійну роботу учнів з різними основними і додатковими джерелами з подальшим опрацюванням навчального матеріалу. Урок-семінар проводять після вивчення нового матеріалу для з'ясування рівня засвоєння учнями змісту навчання. Семінар має такі характерні ознаки: 1) суттєва підготовка вчителя й учнів до уроку; 2) активність учнів у процесі обговорення; 3) зміна ролі учасників навчання: учні виконують інформативну і гносеологічну функції, а вчитель – регулятивну й організаційну. Структура уроку-семінару складається із основних етапів: повідомлення теми і мети уроку, мотивація навчання, розкриття суті навчальних питань, обговорення і коментар повідомлень учнів, рефлексія, підведення підсумків. Урок-семінар може мати різне спрямування (узагальнювальне, репродуктивне, повторювальне, контрольне, оцінювальне) і застосовуватися із 7 класу.

Урок-конференція – це форма узагальнення результатів самостійної наукової, пізнавальної, креативної, дослідницької діяльності учнів. Урок-конференцію варто проводити під час закріплення, поглиблення і систематизації знань, умінь та навичок учнів. Такі уроки можуть мати як теоретичний, так і практичний характер або поєднувати їх. Найбільш ефективними є теоретико-практичні уроки-конференції, які покликані не тільки розширити і поглибити теоретичні відомості, а сприяють розвитку творчих здібностей учнів. Структура уроку-конференції включає такі етапи: цілевизначення; мотивація; учнівське повідомлення (теоретичне чи практичне); колективне обговорення порушеного питання; корекція з боку вчителя; рефлексія; підсумки уроку.

Урок-дослідження – це навчальна лабораторія, де реалізовується самостійна експериментальна робота учня у процесі вивчення навчального матеріалу. Такий урок має зацікавити, стимулювати й активізувати здобувачів освіти. Виділяють такі основні види уроку-дослідження: науковий урок-дослідження, урок-пошук, урок-розвідка, урок-лабораторія, урок-експедиція.

Урок-лекція – інформаційно-монологічна форма навчального заняття. Урок-лекцію варто проводити під час вивчення нової теми з метою подання учням наукової навчальної інформації, узагальнення і систематизації вивченого матеріалу певного розділу / теми, за умови відсутності теоретичного матеріалу в підручниках. С. Гончаренко зазначає, що «основні вимоги до лекції – «науковість, доступність, єдність форми і змісту, органічний зв'язок з іншими видами навчальних занять¹». Урок-лекція має містити новизну, бути пов'язаною з іншими уроками, реалізовувати навчальну, розвивальну та виховну мету, цілеспрямованою, місткою, цілісною, ритмічною, інформативною, цікавою.

Урок-залік – навчальне заняття, на якому здійснюється узагальнення та систематизація навчального матеріалу, перевірка успішності учнів й оцінювання. Залік може проходити у різних формах: усної бесіди, опитування, письмового завдання, тесту тощо.

¹ Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ. 1997. С. 189.

Урок-гра – це нетрадиційне навчальне заняття, що імітаційно відтворює суспільну діяльність, максимально наближує навчальну діяльність до життєвої. Ці уроки передбачають побудову навчального процесу в формі рольової, комунікативної, інтелектуальної або театралізованої гри. Виділяємо основні види уроку-гри:

- урок рольова гра – застосовується з метою набути шляхом гри життєвого досвіду суспільної мовленнєвої діяльності;
- урок комунікативна гра – передбачає відтворення реального процесу спілкування і повне занурення в навчальну комунікативну ситуацію;
- урок інтелектуальна гра – використовується з метою обговорення певної теми з елементами змагання.

Урок-гра може бути проведено з метою узагальнення, систематизації і повторення знань, умінь та навичок. Такі навчальні заняття створюють атмосферу колективної дії, дають учневі змогу самоутвердитися, самовиразитися і самореалізовуватися у міні-соціумі, розвивають уміння співпрацювати, допомагають розкривати індивідуальні здібності, активізують їхню пізнавальну діяльність, сприяють розвитку комунікативної компетентності, оскільки охоплюють усі її складники і передбачають комплексний розвиток основних компетентностей (мовленнєвої, мовної, соціокультурної, діяльнісної, дискурсивної). Урок-гра викликає позитивні емоції в учнів, налаштовує їх на активну навчально-пізнавальну діяльність, збуджує інтерес до навчання, сприяє розвитку креативного, образного, абстрактного мислення і мовлення.

Дидактична гра, що реалізується на уроці, складається з основних структурних компонентів:

- ігровий задум – повідомлення назви гри і те навчальне завдання, що необхідно виконати, ознайомлює з умовами й вимогами гри;
- ігрові дії – розробляються відповідно до мети уроку і співвідносні з етапами навчального заняття. У процесі виконання ігрових дій учні опановують знання, виробляють уміння та навички, а регламентовані правила гри сприяють пізнавальній активності школярів;

➤ навчальний зміст – носить відповідно до мети уроку пізнавальний, проблемний, творчий, дослідний характер і складається із трьох основних компонентів (теоретичного, практичного і методичного);

➤ підсумки гри – відображають результати гри, показують рівень вирішення поставлених навчальних завдань.

Доцільно урок-гру використувати під час контролю навчального процесу, закріплення або узагальнення знань, умінь і навичок. Такі навчальні заняття проводяться не так часто (2–3 рази на рік), тому що вимагають ретельної і довготривалої підготовки.

Нетрадиційні уроки можуть успішно впроваджуватися у практику мовного навчання, забезпечуючи реалізацію компетентнісного, комунікативно-діяльнісного й особистісно орієнтованих підходів до навчання української мови. Дослідження інтегрованих уроків є на разі актуальним і остаточно не розробленим, оскільки така організаційна форма навчання української мови відображає сучасні інтеграційні процеси в освіті.

Висновки

Компетентнісна спрямованість освіти спрямовує вчителів змінювати стратегію й тактику організаційних форм мовного навчання. На початку ХХІ століття в українській педагогіці, лінгводидактиці й практиці шкільної мовної освіти основною формою навчання був і залишається урок. Урок як основна, найбільш стійка і вивірена часом форма навчання української мови широко розповсюджена, носить панівний характер в сучасній системі освіти, збагачується концептуальними ідеями і змінюється під впливом новаторського досвіду. Останніми роками урок удосконалюється, але в своїй основі залишається класичним і незмінним. Нині у практиці мовного навчання застосовують традиційні й упроваджують нові форми організації занять, але провідне місце серед них належить уроку.

Сучасний урок української мови як основна організаційна форма навчання спрямований на формування та розвиток комунікативної компетентності учня-мовця, його здатності і спроможності правильно та

виправдано користуватися всіма засобами мови, доцільно й ефективно спілкуватися в різних сферах соціального життя. Реалізація компетентнісно спрямованої системи навчання мови відбувається насамперед на уроці української мови, що є провідною (але не єдиною) формою навчання, й потребує підготовки вчителя нової формації, висококваліфікованого професіонала, соціально комунікабельного, креативного, котрий володіє необхідними професійними компетентностями і готовий до педагогічної діяльності в нових освітніх умовах. На наш погляд, новітні віхи суспільного життя не замінять основної ознаки, головної фігури класно-урочної системи – Вчителя – і не применшать його ролі, а класно-урочна система, що включає постійний склад учнів, чітко визначений зміст навчання, синхронно розпочатий і закінчений процес формування компетентностей за розкладом, ще довгий час залишатиметься провідною у процесі навчання молодого покоління.

Урок української мови як основна форма мовного навчання в основній школі класифікуємо за дидактичною (навчальною) метою (Схема 1).

Уроки української мови в основній школі поділяємо на: традиційні (мають класичну структуру та відповідають прийняти стандартам) і нетрадиційні (мають гнучку, нетривіальну будову, своєрідні структурні етапи, креативний зміст й оригінальний інноваційний лінгводидактичний інструментарій).

Традиційні уроки включають аспекти уроки (спрямовані на вивчення всіх аспектів мови, розвиток мовної компетентності у взаємозв'язку з іншими компетентностями); уроки розвитку комунікативних умінь (орієнтовані на розвиток комунікативної компетентності, вмінь здійснювати мовленнєву діяльність, спілкуватися). З урахуванням тенденцій і пріоритетів, ключових орієнтирів і стратегічних завдань сучасної мовної освіти у межах кожної групи уроків рідної мови визначено основні типи їх.

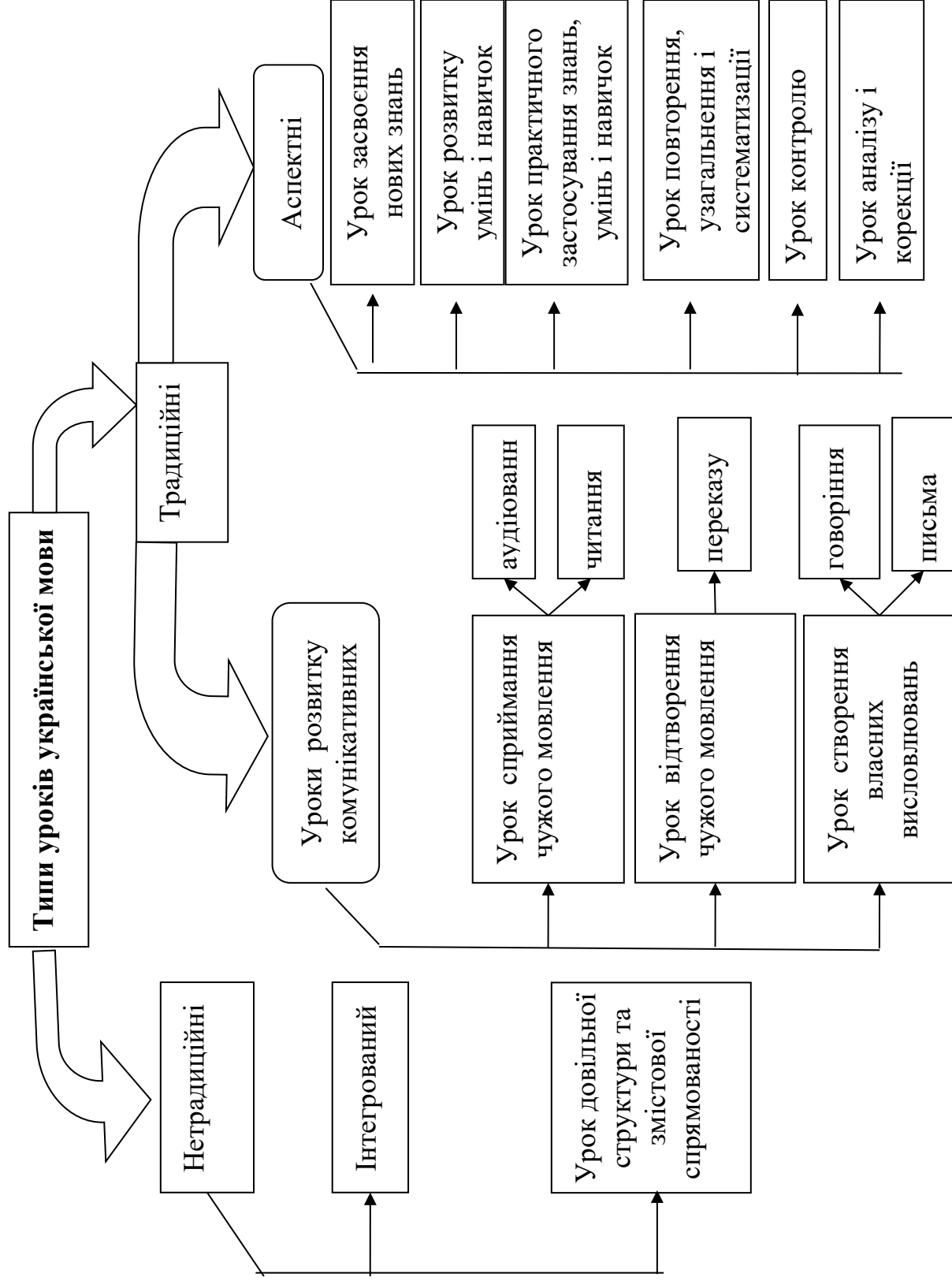

Схема 1. Класифікація сучасного уроку української мови в основній школі

Аспектні уроки поділяються на уроки засвоєння знань, уроки формування умінь та навичок, уроки вироблення досвіду застосування знань, умінь та навичок, уроки контролю, уроки повторення, узагальнення і систематизації, уроки аналізу й корекції навчальних досягнень.

Уроки розвитку комунікативних умінь ранжуються на уроки сприймання чужого мовлення (аудіювання і читання); уроки відтворення готового тексту (переказ); уроки створення власних висловлювань (говоріння і письмо); нетрадиційні включають інтегровані уроки й уроки довільної структури і змістової спрямованості.

Нетрадиційні уроки української мови поділяємо на інтегровані уроки й уроки довільної структури та змістової спрямованості.

Варто зазначити, що між типами уроків чіткої межі й різкої грані немає і не може бути, адже на всіх уроках української мови здійснюється цілісне вивчення української мови й мовленнєвих понять, проводиться системна робота з розвитком мовних умінь та формуванням умінь мовленнєвої діяльності у взаємозв'язку й взаємозалежності, що у комплексі становитимуть комунікативну компетентність учня-мовця.

Анотація

Основна форма навчання української мови нині в Україні – урок – головна ланка класно-урочної системи, що живе, розвивається і вдосконалюється, але в своїй основі залишається класичною і незмінною. Нині у практиці мовного навчання застосовують традиційні і нетрадиційна форми організації занять, але провідне місце серед них належить уроку. Урок як високоефективна організаційна форма навчання передбачає єдність форми і змісту; суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників навчального процесу – педагога і здобувача освіти. Сучасний урок української мови як цілісне багатокomпонентне явище спрямований на формування та розвиток комунікативної компетентності учня-мовця. Уроки української мови в основній школі поділяємо на: традиційні (мають класичну структуру та відповідають

прийняти стандартам) і нетрадиційні (мають гнучку, нетривіальну будову, своєрідні структурні етапи, креативний зміст й оригінальний інноваційний лінгводидактичний інструментарій). Традиційні уроки ранжуємо на аспекті уроки й уроки розвитку комунікативних умінь. Нетрадиційні уроки поділяємо на інтегровані уроки й уроки довільної структури та змістової спрямованості.

Література

1. Біляєв О. Лінгводидактика української мови : навч.-метод. посібник. Київ. 2005. 180 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ. 1997. 376 с.
3. Гусак Т. Нестандартні уроки: формування відповідного ставлення школярів до учіння. *Рідна школа*. 2006. № 9. С. 49–50.
4. Донченко Т. Структура уроку української мови (Проблема структури уроку вимагає переосмислення). *Українська мова і література в школі*. 2004. № 3. С. 6–11.
5. Донченко Т. Уроки мови мають стати уроками словесності. *Дивослово*. 1995. № 4. С. 36–38.
6. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії. Київ. 2000. 272 с.
7. Кучеренко І. Концептуальна система сучасних уроків розвитку комунікативних умінь. *Українська мова і література в школі*. 2021. № 1. С. 14–21.
8. Кучеренко І. Основні підходи до систематизації та структурування уроку української мови. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 7-8. С. 22–27.
9. Кучеренко І. Особистісно зорієнтовне навчання – домінантна модель реалізації концепції «Нова українська школа». *Дивослово*. 2018. №11. С. 9–15.

10. Біляєв О., Мельничайко В., Пентилюк М. та ін. *Методика вивчення української мови в школі*. Київ. 1987. 246 с.
11. *Методика викладання української мови в середній школі* [за ред. С. Чавдарова і В. Масальського]. Київ. 1962. 371 с.
12. *Методика викладання української мови в середніх освітніх закладах* [за ред. М. Пентилюк]. Київ. 2009. 400 с.
13. *Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник* [за наук. ред. М. С. Вашуленка]. Київ. 2012. 364 с.
14. Пентилюк М. Сучасні підходи до типології уроків. *Дивослово*. 2008. № 6. С. 2–5.
15. Пентилюк М., Онукевич Т. *Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навч. посіб.* Київ. 2006. 134 с.
16. Петровська О. *Основні типи уроків з української мови в 5–7 класах*. Київ. 1959.
17. Печерська Е. Уроки різні та незвичайні. *Рідна школа*. 2009. № 4. С. 62–65.
18. Плиско К. *Принципи, методи і форми навчання української мови (теоретичний аспект) : навч. посіб.* Харків. 1995. 240 с.
19. Савченко О. *Дидактика початкової школи : підручник*. Київ. 1999. 368 с.
20. *Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник*. [за ред. М. І. Пентилюк]. Київ. 2003. 149 с.
21. Стельмахович М. *Розвиток усного мовлення на уроках української мови в 4–8 класах*. Київ. 1976. 188 с.
22. Хом'як І. Проблема типології уроків мови. *Теоретична і дидактична філологія*. Випуск 12. 2012. С. 122–129.
23. Шелехова Г. *Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі: автореф. ... канд. пед. наук : зі спец. 13.00.02*. Київ, 1996. 45 с.

Information about the authors:

Kucherenko Iryna Anatolyivna

doctor of pedagogical sciences, professor,
professor of the Department of Applied Linguistics and Journalism,
Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna
St. Sadova, 2, Uman, Cherkasy region, 20300, Ukraine

The main form of learning the Ukrainian language